

VI. З ДОСВІДУ БІОГРАФІСТИКИ

С. Г. Володика

ПЕРСОНАЛІЙНИЙ ВИМІР УКРАЇНСЬКОЇ ІСТРІОГРАФІЇ 1920-х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ: ПІДСУМКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У наш час традиційні підходи до вивчення вітчизняної історичної науки значною мірою вичерпано, що вимагає розгортання досліджень історії науки як певного соціального феномену в широкому соціально-політичному контексті. Одним з першочергових нових підходів є аналіз історії наукового поступу в персоналії вимірі. Адже в кінцевому підсумку саме в творчості конкретних вчених втілюється реальний розвиток наукового знання, а їх життя, науково-дослідна, науково-організаційна, науково-педагогічна та громадська діяльність відображають роль науки в житті суспільства.

Плідним є застосування його до вивчення розвитку історичної науки в 1920-х рр., які традиційно вважаються «золотим віком» української історіографії. Досвід небувалого прирошення історичного знання зусиллями науковців різних поколінь, напрямів і наукових шкіл та неабиякий вплив національної історичної науки на соціокультурні процеси відзначалися ще в радянські часи. Перші спроби персоналіїного дослідження української історичної науки були зроблені ще в 1920-ті рр. Так, Д. Дорошенко в праці «Огляд української історіографії» [1] проаналізував творчий доробок праць старшої та середньої генерації вчених з точки зору обстоювання державницьких концепцій. Проте звернення його лише до суто внутрішньонаукових (гносеологічних постулі) наукознавчих концепцій звело біографістику до розвитку думок, ідей, концепцій. Аналіз взаємодії в системі «суспільство — наука» і відповідно соціокультурні координати розгляду дозволив М. Грившевському і М. Василенку значно розширити проблематику, поставити питання про роль вченого в функціонуванні науки як соціального інституту [2].

Так, М. Грившевський ближче за інших сучасників підійшов до системної оцінки ролі окремих вчених в поступі науки і культури, довів необхідність органічного поєднання кадрового потенціалу різних генерацій дослідників для повноцінного соціокультурного функціонування науки. Він чітко окреслив важливість

суб'єктивного фактору в прогресі науки, механізми перетворення зовнішніх впливів у творчості окремих вчених, хоча в радянській дійсності ці впливи не завжди позитивно відображались на якості досліджень. Із соціальних функцій історичного знання академік виділяв його роль у перетворенні України і українського народу на суб'єкт історії, відзначав його чільне місце у формуванні національної державності та виділив у цьому роль окремих вчених [3].

Відомий український історик і громадсько-політичний діяч О. Гермайзе визначив роль послідовників М. Грушевського в обстоюванні концепції «окремності історичного процесу українського народу», яку вважав вершиною національної історіографії та основою її подальшого розвитку. Вчений привітав зусилля М. Слабченка, В. Романовського і Л. Окиншевича щодо творення соціально-економічного наукового напрямку, що дозволяє підвести економічне підґрунтя під історію української державності [4].

Досвідчена і дипломатична людина академік Д. Багалій уникав політичних оцінок впливу радянського режиму на поступ науки, проте зумів змістовно проаналізувати роль більшості видатних істориків 1920-х років у розвитку історичного знання та української культури, приділивши значну увагу науково-педагогічним та науково-організаційним зусиллям наукових лідерів зі створення центрів і осередків науки та культури. Вчений відзначив роль М. Яворського, М. Слабченка та О. Гермайзе у створенні «марксистського» (хоча доречніше вести мову про соціально-економічний) напрямку та виділяв фундаторів трьох провідних наукових центрів — київського (М. Грушевського), харківського (себе і М. Яворського) й одеського (М. Слабченка) [5].

Українські історики-марксистки (М. Яворський, М. Рубач) досить слухно вважали adeptів соціально-економічного напрямку (М. Петровського, О. Оглобіна, В. Романовського) не марксистами, а лише тимчасовими «попутчиками» [6]. Дійсно, ці українські вчені використовували (поряд з іншими) соціологічні ідеї К. Маркса, але не погоджувались з його політичною доктриною і тим більше з політикою більшовиків щодо України.

Сучасники започаткували традицію виділення в історіографії 1920-х років наукових шкіл М. Грушевського, Д. Багалія, М. Яворського і М. Слабченка, вбачаючи їх наслідком наукової (організаційної, педагогічної, дослідницької) діяльності лідера. Окреслили вони й певну суму ознак наукової школи — дослідницький осередок, учні, друкований орган. Проте питання оцінки ро-

З ДОСВІДУ БІОГРАФІСТИКИ

лі шкіл в історіографічному процесі на той час не ставилось [7].

Отже, вже в 1920-і роки в межах персоналіїного вивчення поступу національної історіографії було накопичено чималий фактографічний та оціночний матеріал. Зроблено спроби поцінувати роль окремих вчених в розвитку науки і культури. Одночас дійсно наукові, передові соціокультурні, підходи в оцінках не стали домінуючими, оскільки на перший план виступали політичні та групові пріоритети. На жаль, ця сумна традиція залишається неподоланою досьгодні. Природньо, що політизація оцінок ролі вчених стала домінуючою в радянські часи. Особливо діставалось противникам більшовизму та репресованим, погляди та діяльність яких кваліфікувались як політично ворожі, антинародні та антинаукові.

Але ми далекі від однозначних оцінок біографістики радянських часів. У роки ідеологічного диктату накопичувався фактаж, створювалися ґрунтовні праці, робилися цікаві висновки, подавалися виважені оцінки. У післясталінський час з'явилися перші біографістичні нариси про деяких репресованих науковців (О. Барановича, А. Ковалівського, М. Ткаченка, П. Федоренка), почався процес повернення науки та культурі спадщини Д. Багалія [8]. Проте спроби переглянути політичні штампи щодо окремих дослідників без зміни концептуальних засад історії національної науки та культури в цілому виявилися марними. Адже в умовах панування сумнозвісних класовості і партійності важко було доводити спадковість між радянською наукою та діяльністю вчених 1920-х років.

Так, смілива спроба Ф. Шевченка об'єктивно з'ясувати причини та наслідки повернення в УСРР «найвидатнішого буржуазного історика України» М. Грушевського викликала «орґвисновки» [9]. До часів перебування по суті були чинними одіозні партійні рішення та сталінські штампи, наукові праці 1920-х років зберігались в спецсховах, більшість дослідників залишалась «ворогами народу». В працях згадувалась ідеологічно безпечна обидва дослідників з відповідними застереженнями про їх «помилки в оволодінні марксизмом-ленінізмом». Щодо тих дослідників, які пережили репресії, склалася дивна, як на здоровий глузд, ситуація. Вони нібито були і одночас не існували для радянської науки. Наприклад, В. Романовський працював з 1947 р. в Ставрополі, продовжував розпочаті в 1920-ті роки дослідження, в Україні зрідка публікувались праці вченого та замітки про нього [10]. Але в Україну він не повернувся. У другому виданні УРЕ про нього

«забули», та при нагоді не забували закидати йому «помилки».

Відомо, що українські вчені за радянської доби змушені були писати оглядаючись на Москву, звідки надходили неоднозначні імпульси. Так, звіти лунали заклики системно вивчати історію науки, там високо опіювали репресованого академіка М. Слабченка [11, С. 93–94] чи визнавали вишість методу Д. Багалія порівняно з «радянськими» наступниками [12, С. 8]. Проте більшість російських метрів неадекватно реагувала на спроби реабілітації прихильників самостійності історії України. Скажімо, Л. Черепнін на початку 1960-х вважав Д. Багалія українським буржуазним націоналістом [13, С. 273].

Кригу почали ламати науковці діаспори. Розрив між дослідниками в УСРР і в діаспорі намітився ще в 1920-ті роки. Безумовно, нестача літератури, опублікованих і архівних джерел негативно позначилась на дослідженнях вчених діаспори, але ці обставини стимулювали ретельне вивчення ними праць вчених 1920-х років, пошук джерел в західних бібліотеках та архівосховищах, збирання мемварів. Наголосимо, що вони мали дві принципові переваги порівняно з радянськими істориками — свободу і зв'язки зі світовою наукою.

Так, «Енциклопедія українознавства» яка відкрила реальну історію науки 1920-х років, була майже 40 років основним джерелом інформації з проблеми і не втратила наукового значення до наших днів. Йдеться про ретельно зібраний та узагальнений величезний масив фактів — біографії вчених, відомості про склад наукових установ, наукових центрів, шкіл і напрямів. Численні статті про життя і діяльність істориків продовжили традиції персоналіїного вивчення української історіографії [14]. Наприклад, Л. Винару належить перша монографічна розвідка про репресованого М. Слабченка [15]. Автор опрацював наявні на Заході документальні матеріали і праці академіка, зібрав свідчення сучасників, подав бібліографію творів вченого, намітив шляхи подальшого вивчення спадщини видатного одесита, які з кінця 1980-х років торували вітчизняні дослідники [16, С. 9–15].

В цілому точні та об'єктивні оцінки досліджуваної проблеми належать О. Оглоблину. Він здійснив аналіз особливостей історіографічного процесу 1920-х років, виділив наукові течії, які, за його визначенням, «набули характеру шкіл»: М. Грившевського, Д. Багалія, М. Яворського, М. Василенка, хоча приналежність двох останніх до історичної науки та недооцінка осередку М. Слабченка

З ДОСВІДУ БІОГРАФІСТИКИ

викликають заперечення [17].

Грушевськознавство діаспори представлено двома течіями [18, С. 76]. Перша основну увагу надає аналізу теоретико-методологічних аспектів. Так, О. Пріцак в історіософії М. Грушевського виділяє етлетизизм, поступ в бік політико-державницьких сюжетів, еволюцію в ритмі і контексті європейської традиції, імплементацію історії України в європейську і світову [19, С. 5–44].

Лідером традиційно-історичної течії є Л. Винар. Він детально характеризує науково-організаційну діяльність М. Грушевського, звертає увагу на використання ним історико-соціологічних і міждисциплінарних підходів, підкреслює унікальність комплексу комісій порайонного дослідження. Варто погодитись із думкою вченого щодо відносності наукових шкіл 1920-х років, що вносить суттєві корективи в біографії багатьох вчених [20, С. 74]. Історіографічні школи є доволі штучні та повністю не відзеркалюють головних історіографічних концепцій українських істориків 1920-х років» [20, С. 74].

В літературі вже висловлювалися критичні зауваження щодо праць Л. Винара [21]. В світлі досліджуваної проблеми звернемо увагу на елементи ідеалізації М. Грушевського, недооцінку комплексності при аналізі функціонування системи історичного знання, неважливі фактичні недоречності — невиправдане розширення складу школи і хронологічних меж її існування, неточності в динаміці створення мережі науково-дослідних кафедр [21, С. 3–4, 57–73; 137]. Зазначимо еволюцію поглядів Л. Винара після 1991 р. Так, вчений визнає переміщення центрів дослідження спадщини М. Грушевського в Україну, уточнює зміст основних напрямів діяльності академіка, враховує наявність в 1920-х роках системи наукових закладів, закликає до об'єктивних, без «ідеологічно-догматичних інтерпретацій», досліджень [22, С. 65–66].

Отже, дослідники діаспори зробили гідний внесок в справу повернення із забуття спадщини історичної науки УСРР 1920-х років, в вивчення біографій значної кількості забутих чи замовчуваних в Радянській Україні імен славетних вчених. Проте біографістичним студіям наших колег в умовах «холодної війни», на жаль, були притаманні й недоліки.

Так, О. Пріцак помітив в багатьох студіях висунування патріотизму на роль домінуючого оціночного критерію наукової діяльності, що відсунуло об'єктивність і науковість на другий план [23, С. 14]. Ю. Шевельов підкреслив недоречність в біографістичних дослідженнях ототожнення біографії, політичних переконань, творчості

і місця вченого в історії науки, канонізації репресованих українознавців, списування помилок за патріотичні наміри і оцінки «навпаки» порівняно з радянськими [24, С. 61–62]. Працям істориків діаспори притаманні, на думку В. Смолія, «...обмеженість джерельної бази і законсервованість (десь наприкінці ХІХ ст.) інструментарію досліджень, методологічних та теоретичних підходів їхніх основних праць» [25, С. 7].

Соціально-політичні умови еволюції науки 1920-х років оцінювались вченими діаспори однозначно негативно, що не дозволило їм об'єктивно проаналізувати певні конструктивні елементи наукової політики української радянської державності. Відповідно функціонування системи «навка — суспільство» не вивчалось, соціокультурні підходи зводились до стосунків з патріотичною інтелігенцією і тому роль науковців в громадсько-політичному та культурному житті недооцінювалась. Природно, що це аж ніяк не заперечує поважності внеску науковців діаспори в розробку біографістичного виміру сторін історичної науки. Тим більше, що після 1991 р. доробок діаспори став надбанням вітчизняної науки і подальше вивчення проблеми здійснюється спільними зусиллями всіх українських вчених.

В Україні темрява над історичною наукою 1920-х років почала зникати в роки перебування, коли стали заповнюватися численні «білі плями», розгорнулася критика більшовицьких ідеологем, штампів і міфів, розпочалося повернення імен та спадщини М. Грушевського і репресованих науковців, відкрилися спецховища архівів і бібліотек. Відбувся справжній публікаторський бум, методологічною основою якого став неопозитивізм, який в тих умовах був природним і навіть виправданим. Потенціал цього етапу в цілому був вичерпаний на середину 1990-х років.

Так, спочатку робились спроби «очистити» радянську історіографію від сталінських нашарувань. Скажімо, в монографії В. Кравченка «Д. И. Багалей: научная и общественно-политическая деятельность» обережно, але для 1990 р. прозоро, доведено, що головним сенсом діяльності академіка було ствердження права українського народу на власну історію [27]. Водночас цей висновок через тиск старого ніби повисає в повітрі. Залишилися без відповіді питання про еволюцію поглядів вченого за радянський час, його діяльність по створенню наукових шкіл і напрямку, місце і роль в науковому житті 1920-х років.

Шлях до об'єктивності пролягав через подолання старих і нових міфів. Наприклад, повернення Д. Яворницького з ритвально-

З ДОСВІДУ БІОГРАФІСТИКИ

ми радянськими приписами про несприйняття марксизму та ідеалізацію минулого почалося з 1960-х років, а з кінця 1980-х з'явилися міфи патріотичні. Тому М. Ковальський доречно нагадав, що козацький літописець не потребує апологетики і модернізації [28, С. 153].

Час для об'єктивного з'ясування ролі й місця Л. Яворницького в історіографічному процесі прийшов у середині 1990-х рр. Так, було доведено, що академік через певну ізольованість від наукових центрів, нестачу талановитих учнів і колег та застарілу методологію не створив наукової школи [29, С. 31–32]. В цьому сенсі цілком доречно В. Ульяновський переглянув погляди діаспори щодо ореолу Н. Полонської-Василенко як української дослідниці і довів, що вона у 1920-ті роки ще працювала у річиші загальноросійської традиції [30, С. V–LVIII].

У перебігу запеклих дискусій за три-чотири роки було пройдено шлях від публіцистичних питань «Хто такий Михайло Грушевський» до наукових оцінок його спадщини. Так, вже у 1991 р. В. Смолій і П. Сохань системно охарактеризували роль академіка в історії науки і культури [31, С. VIII–XXXIX]. Я. Дашкевич об'єктивно висвітлив його роль у формуванні концептуальних засад національної історіографії [32, С. 137–140]. П. Тронько у збірнику «Репресоване краєзнавство» зробив огляд науково-організаційної діяльності М. Грушевського у 1924–30 рр. [33, С. 6–16]. Названий збірник біографічних нарисів (їх авторами є Ю. Данилюк, С. Кот, О. Нестуля, В. Ричка, О. Рубльов, Є. Скляренко, Ф. Турченко) подає біографічну канву розвитку української історіографії 1920-х років.

Підсумковими в царині грушевськознавства стали дві грунтовні монографії. В першій Р. Пиріг докладно вивчив ставлення влади до М. Грушевського та історичної науки, вперше на новій джерельній базі проаналізував соціально-політичні чинники діяльності керованих академіком установ в УСРР [22]. З'ясуванню суто внутрішньонаукових закономірностей формування і діяльності академічних установ М. Грушевського присвячено монографію П. Соханя, В. Ульяновського і С. Кіржаєва [34]. В цілому колективними зусиллями вітчизняних дослідників критично взагалено доробок попередників, залучено до наукового обігу широке коло нових джерел, уточнено значний обсяг фактичних відомостей і зроблено спробу подати системне уявлення про роль М. Грушевського та очолюваних ним формальних і неформальних структур в поступі історичної нав-

ки УСРР 1920-х років.

Вивчення життя і творчості «червоного академіка» М. Яворського викликало жвавий інтерес дослідників і проходило за типовою для сучасної української біографістики схемою — оглядові праці після політичної реабілітації, вивчення окремих аспектів і поява на середину 1990-х років монографічних узагальнюючих студій. Так, Г. Касьянов першим об'єктивно оцінив діяльність академіка і прослідкував політичний зміст боротьби з «яворщиною» [35]. О. Рубльов на базі нових джерел охарактеризував політичну зумовленість трагічної долі вченого [36, С. 293–304]. У монографічному дослідженні А. Санцевича проаналізовано наукову діяльність М. Яворського в контексті боротьби наукових шкіл і напрямів 1920-х років, вивчено роль вченого в формуванні «марксистського» напрямку і власної наукової школи, підкреслено творчий характер тодішнього українського марксизму і доведено його приналежність до української історіографії [37].

Отже, протягом 1988–95 рр. відбувався інтенсивний процес повернення навці спадщини видатних вчених 1920-х років, було введено до обігу значний масив нових джерел, заповнено численні лакунні. Ці екстенсивні процеси проходили на позитивістській основі й відзначалися зайвою політизацією. З середини 1990-х років почався новий етап у вивченні теми. Його змістовними ознаками є підготовка виважених досліджень з використанням сучасної методології, критичне засвоєння здобутків і втрат попереднього етапу, розширення проблематики, вдосконалення методів використання і пошук нових джерел. Для цього склалися й певні передумови.

В першу чергу йдеться про створення об'єктивного уявлення про суспільний контекст еволюції історичної науки УСРР 1920-х років. Так, синтетична «Історія України: нове бачення» (під керівництвом В. Смолія її підготували провідні науковці — В. Даниленко, Г. Касьянов, С. Кувльчицький, Ю. Шаповал) виробила сучасні уявлення щодо сутності ключових проблем України 1920-х–поч. 1930-х рр. [38]. У дослідженнях С. Кувльчицького і В. Даниленка з'ясовано роль української радянської державності в соціально-політичних процесах 1920-х–поч. 1930-х рр., виявлено вплив набираючого силу тоталітаризму на функціонування системи «навка — суспільство», окреслено політичну і соціально-економічну детермінованість соціальних функцій історичної науки [39]. У студіях Г. Касьянова докладно реконструйовано політику влади щодо інтелігенції, виявлено її конструктивні й деструктивні елементи, зроб-

З ДОСВІДУ БІОГРАФІСТИКИ

лено висновок про катастрофічні наслідки для науки змін у соціальному складі вчених внаслідок радянізації української науки [40]. Історико-політологічні праці Ю. Шаповала аналізують хронологію, мету і наслідки репресій 1920-х років, які мали національно-політичний характер і вістря яких було спрямоване проти інтелектуальної опозиції [41]. В «Історії Академії наук України» обґрунтовано нову періодизацію, подано структуру історичних установ, охарактеризовано стосунки ВУАН з режимом, виявлено втрати української науки внаслідок її радянізації і репресій [42].

З поступом досліджень зростали і фахівці. Наприклад, І. Верба почав свої студії над історичною наукою 1920-х років з вивчення життя і творчості Н. Полонської-Василенко. Для неї це були роки формування національно-самостійницького світогляду [43]. Згодом дослідник зробив обґрунтований висновок про панування суб'єктивних чинників клановості (родинні зв'язки, кумівство, приятелювання) при створенні формальних і неформальних об'єднань істориків 1920-х років [44]. Ці чинники посилювали суб'єктивізм і дріб'язковість у науковому житті, полегшували владі маніпулювання науковим співтовариством. Нарешті, у монографії «Олександр Оглоблин: життя і праця в Україні» визначено роль діяльності відомого вченого в історіографічному процесі. [45].

Отже, з середини 1990-х років українська біографістика почала відігравати все більшу роль у систематичному вивченні закономірностей розвитку історичної науки УСРР 1920-х років, з використанням сучасної методології й на основі критичного засвоєння здобутків дослідників діаспори і вітчизняних науковців. Підсумовуючи стан розробки проблеми наголосимо, що зроблено чимало. Водночас залишилось багато невивчених (чи досліджених недостатньо) питань, виникло багато нових. При цьому, йдеться не стільки про нові факти, скільки про нові концептуальні підходи. Лише використання сучасних методологій дозволить взагалити персоналії вимір поступу історичної науки в умовах системних суспільних трансформацій, політичного і методологічного плюралізму, альтернативності історичного знання і взаємодії із світовою наукою.

Щодо конкретних питань, то в першу чергу йдеться про комплексне дослідження впливу зовнішніх і внутрішніх факторів на життєвий шлях вченого та його діяльність, про взаємодію в системі «навка–суспільство», про механізми реалізації соціально-політичної обумовленості зміни наукових парадигм. Потребне взагалити механізм безпосередньої взаємодії окремих структуро-

них елементів науки (історіософія, організація і т.п.) з відповідними сферами діяльності вченого. Вочевидь, що на перешкоді продуктивному аналізу цих взагальнюючих питань стоїть недостатня розробленість ряду питань конкретних.

Йдеться, зокрема, про правове поле науки, специфічну роль дослідницьких структур, наукових товариств, шкіл і напрямів. Проте, аналіз літератури застерігає від штучної модернізації цих явищ 1920-х років, що знецінює відповідні праці, не дозволяє оцінити унікальність цього періоду розвитку історичної науки. Є чимало нез'ясованого в світоглядно-історіософських позиціях провідних науковців і залишився без взагальнення образ «пересічного» дослідника. Передусім йдеться про взагальнення біографій дослідників «другого ряду», які в значній мірі визначають обличчя науки і науковця.

1. Порошенко Д. У. Огляд української історіографії. — К.: Українознавство, 1996. — ХХХ. — 256 с.

2. Лив. серію статей М. Грушевського в «Україні»: З соціально-національних концепцій Антоновича // Україна. — 1928. — Кн. 5. — С. 3–16: Кілька слів про його наукову спадщину та її дослідження. В двадцять п'ять роковини смерті Ол. М. Лазаревського // Україна. — 1927. — Кн. 4. — С. 3–17: Соціально-традиційні підоснови Квілішевої творчості // Україна. — 1927. — Кн. 1–2. — С. 9–38: Василенко М. Наукова діяльність Івана Михайловича Каманіна // ВУАН. Записки Соціально-економічного відділу. — К., 1926. — Т. 2/3. — С. 47–64.

3. Грушевський М. Передне слово // Грушевський М. Історія України-Руси: В II т., 12 кн. — К.: Навк. думка, 1996. — С. 5–8:

4. Гермайзе О. Історична література (бібліограф. огляд за 1926 р.) // Україна. — 1927. — Кн. 3. — С. 146–152; Його ж: Українська історія (бібліограф. огляд за 1927 р.) // Україна. — 1928. — Кн. 3. — С. 102–110.

5. Багалій Д. Організація науки української історії за роки 1917–1927 на Україні // Науковий збірник Харківської науково-дослідної кафедри історії української культури. — Харків: ДВУ, 1930. — Т. 8. — С. 3–32.

6. Яворський, М. Выступление на первой всесоюзной конференции историков-марксистов. — М.: Изд-во Комкалемеии, 1930. — Т. I. — С. 426–435:

7. Багалій Д. I. Перша спроба начерку історії України на тлі історичного матеріалізму // Червоний шлях. — 1923. — № 9. —

З ДОСВІДУ БІОГРАФІСТИКИ

С. 145–161: Його ж. Нарис історії України на соціально-економічному ґрунті. — К.: ДВУ. 1928. — Т. I. — С. 59–93; Копержинський К. Огляд видань Одеського Наукового при ВУАН товариства // Записки Українського бібліографічного товариства в Одесі. — Одеса. 1928. — Т. I. — С. 34–37.

8. Олексій Іванович Баранович (некролог) // Укр. іст. журн. — 1961. — №5. — С. 173; Бібліографія друкованих праць А. П. Ковалевського // Там же. — 1965. — № 1. — С. 128–132; І. П. Крип'якевич (вибори нових академіків і членів-кореспондентів АН УРСР) // Там же. — 1958. — № 6. — С. 143; Ковалівський А. П. Тавдік Гаврилович Кезма // Там же. — 1958. — №4. — С. 112–115.

9. Шевченко Ф. П. Чому М. Грушевський повернувся на Радянську Україну? // Укр. іст. журн. — 1966. — № 11. — С. 1–30.

10. Романовський В. О. Українські городяни і політика царського уряду в другій половині XVII ст. // Укр. іст. журн. — 1966. — № 2. — С. 22–27; Романовський В. О. // УРЕ. — 1-е вид. — К.: Рад. енциклопедія. 1963. — Т. 12. — С. 346; Шацький П. А. Ювілей В. О. Романовського // Укр. іст. журн. — 1965. — № 3. — С. 159.

11. Рубинштейн Н. Л. О путях исторического исследования // История СССР. — 1962. — № 6. — С. 87–96.

12. Фарсобин В. В. Источниковедение и его метод: Опыт анализа понятий и терминологии. — М.: Наука. 1983. — 231 с.

13. Очерки истории исторической науки в СССР. — М.: Изд-во АН СССР. 1963. — 765 с.

14. Биковський Л. Професор Василь Дубровський // Укр. історик. — 1966. — № 1–2. — С. 92–97; Омельченко В. Наталія Полонська-Василенко // Там же. — 1969. — № 1–3. — С. 86–94; Падох Я. Лев Окиншевич: видатний історик державного права Гетьманської України // Укр. історик. — 1981. — № 1–4. — С. 105–117; 1982. — № 3–4. — С. 92–105.

15. Винар Л. Академік Михайло Слабченко // Укр. історик. — 1982. — № 3–4. — С. 19–39.

16. Володика С. Життя і творча спадщина академіка М. Слабченка в сучасній українській історіографії // Академік Михайло Єлисейович Слабченко: Наукова спадщина і життєвий шлях. Зб. статей. Одеса: Одеськ. держ. вн-т. 1996. — С. 9–15.

17. Оглоблин О. Пам'яті Дмитра Багалія // Укр. історик. — 1988. — № 1–4. — С. 92–105; Його ж. Думки про сучасну українську советську історіографію. — Нью-Йорк: ООЧСУ. 1963. — 87 с.; Його ж. Мій творчий шлях українського історика // Оглоблин О. Студії з історії України. Статті і джерельні матеріали. — Нью-

Йорк. Київ. Торонто: УІТ: Історична секція УВАН в США. 1995. — С. 3–39; Ohlbohn O. Ukrainian Historiography, 1917–1956 // The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S. — New-York, 1957. — Vol. V–VI. — № 4 (18). — P. 303–435.

18. Пиріг Р. Я. Грвшевськознавство: стан та перспективи розвитку // Укр. іст. журн. — 1996. — № 5. — С. 71–82.

19. Прицак О. Історіософія та історіографія Михайла Грвшевського. — Київ. Кембрідж: Ін-т укр. археографії АН України: Український науковий інститут Гарвардського університету. 1991. — 80 с.

20. Винар Л. Найвидатніший історик Михайло Грвшевський (1866–1934) в 50-ліття смерті. — Б. М.: Сучасність. 1985. — 120 с.

21. Сохань П. С., Ульяновський В. І., Кіржаєв С. М. М. С. Грвшевський і Academia. — К., 1993. — С. 14–15; Пиріг Р. Я. Грвшевськознавство: стан та перспективи розвитку. — С. 73.

22. Пиріг Р. Життя Михайла Грвшевського: останнє десятиліття (1924–1934). — К.: Ін-т української археографії НАН України. 1993. — 199 с.

23. Винар Л. Сучасний стан грвшевськознавства (генеза, структура, завдання) // Пам'ять століть. — 1996. — № 2. — С. 62–70.

24. Прицак О. «Меня прежде всего интересует наука...» // Хроника 2000. Наш край. — К., 1992. — Вип. 1. — С. 5–15.

25. Шевельов Ю. У довгій черзі: проблеми реабілітації // Наука і суспільство. Україна. Щорічник. — К.: Україна. 1991. — Вип. 25. — С. 60–66.

26. Смолій В. А. Українська історична наука на рубежі ХХІ століття // Освіта України. — 1997. — 4 липня.

27. Кравченко В. В. Д. И. Багалеи: научная и общественно-политическая деятельность. — Харьков: Основа, 1990. — 176 с.

28. Бекетова В. М., Чернов Є. А. Наукова конференція, присвячена 135-річчю з дня народження Д. І. Яворницького // Укр. іст. журн. — 1991. — № 2. — С. 153–154.

29. Регіональне і загальне в історії. Тези міжн. наук. конф., присв. 140-річчю від дня народження Д. І. Яворницького та 90-літтю ХІІІ Археологічного з'їзду (листопад 1995 р.). — Дніпропетровськ: Пороги. 1995. — 328 с.

30. Ульяновська Наталія Полонська-Василенко: штрихи до портрета // Полонська-Василенко Н. Історія України: В 2-х тт. — К.: Либідь. 1992. — Т. І. — С. V–LVI.

31. Смолій В. А., Сохань П. С. Видатний історик України //

З ДОСВІДУ БІОГРАФІСТИКИ

Грншевський М. Історія України-Руси: В II т., 12 кн. — Т. 1 — К.: Навк. думка, 1991. — С. VIII–XXXIX.

32. Дашкевич Я. За навковим кермом. Михайло Грншевський — творець концепції української національної науки // Дзвін. — 1991. — № 9. — С. 137–140.

33. Рубльов О. С. Репресоване краєзнавство (20–30-і роки). — К.: Рідний край, 1991. — 480 с.

34. Сохань П. С., Ульяновський В. І., Кірюжаєв С. М. М. С. Грншевський і Academia: Ідея, змагання, діяльність. — К.: Ін-т української археографії НАН України, 1993. — 321 с.

35. Касьянов Г. В. Академік М. І. Яворський: доля вченого // Укр. іст. журн. 1990. — № 8. — С. 75–86.

36. Рубльов О. С. Лідер «істориків-марксистів» України // Репресоване краєзнавство (20–30-і роки).). — К.: Рідний край, 1991. — 480 с.

37. Санцевич А. В. М. І. Яворський: Нарис життя та творчості. — К.: Ін-т історії України НАН України, 1995. — 61 с.

38. Історія України: нове бачення: У 2 т. / За ред. В. Смолія. — К.: Україна, 1996. — Т.2. — 494 с.

39. Даниленко В. М., Касьянов Г. В., Квльчицький С. В. Сталінізм на Україні: 20–30-і роки. — К.: Либіль, 1991. — 344 с.; Квльчицький С. В. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919–1928). — К.: Основи, 1996. — 396 с.

40. Касьянов Г. Українська інтелігенція 20–30-х років: соціальний портрет та історична доля. — К.: Глобус-Вік: Едмонтон: Канад. ін-т укр. студій Альберт, вн-тв, 1992. — 176 с.

41. Шаповал Ю. Україна 20–50-х років: сторінки неписаної історії. — К.: Навк. думка, 1993. — 350 с.

42. Історія Академії навк України, 1918–1993. — К.: Навк. думка, 1994. — 318 с.

43. Верба І. В. Н. Д. Полонська-Василенко: сторінки життєвого та творчого шляху // Укр. іст. журн. — 1993. — № 7/8. — С. 70–84.

44. Верба І. В. Родина Грншевських в історичній навці 1920-х років // Укр. іст. журн. — 1996. — № 5. — С. 131–149.

45. Верба І. Олександр Оглоблин: життя і праця в Україні. До 100-річчя з дня народження. — К.: Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грншевського, 1999. — 383 с.